

Retten til sin egen historie

- Støttet adgang til børnesagsakterne

Et projektoplæg udarbejdet af Danmarks Forsorgsmuseum, Rigsarkivet, Københavns Professionshøjskole, TABUKA og De Anbragtes Vilkår

»Du skal ikke være alene når du læser din journal, uanset hvor sej du synes du er. Det kan jeg mærke helt ned i maven. Jeg har hylet over det her og jeg har da også drukket nogle ekstra bajere [...] Det gør mig positiv, at der er så meget. De har gjort et stykke arbejde for at følge min sag, men når jeg så dykker ned i det, så er det noget miskmask. Der er noget jeg ikke kan læse, pga. skråskift og sådan. Der har også været nogle latinske udtryk [...] Jeg brugte hele dagen på at læse den, og er fuldstændig baldret bagefter. Det er en stor mundfuld. Forstanderen skrev bl.a. at han ikke ville have mig tilbage på børnehjemmet. Det blev jeg faktisk ked af at læse.«

(Tidligere anbragt. Interviewet i forbindelse med *Velfærdshistorier fra kanten*, 2016.)

Indhold

Baggrund og formål	3
Projektets målgruppe	6
Fire centrale behov	7
Første behov. Information om adgang til egne personoplysninger og hjælp til opsporing af de bevarede sagsakter	7
Delprojekt 1. Information om rettigheder og mulighed for støtte (KP).....	8
Delprojekt 2: "Det sociale Danmarkskort" (RA)	9
Delprojekt 3: "Udvidet arkivvejledning" (RA)	11
Delprojekt 4: Netværk af frivillige hjælpere (DFM).....	12
Andet behov. Støtte til læsning og bearbejdning af indholdet	14
Delprojekt 5: Støtte og samtalegrupper (TABUKA)	15
Tredje behov. Dele sin historie og skabe modfortællinger	17
Delprojekt 6: Supplerende erklæringer (DFM)	18
Fjerde behov. Styrke fremtidens kommunale dokumentations- og sagsaktsudleveringspraksis..	19
Delprojekt 7: Fremtidens skriftlige dokumentation i børnesager (KP)	21
Delprojekt 8: Kommuners udlevering af sagsakter (KP)	23
Projektledelse, fællesaktiviteter og formidling	24
Evaluering og følgeforskning	25
Tidsplan	26
Budget og årsfordeling	27
Samarbejdspartnere med særlige forudsætninger	27
Danmarks Forsorgsmuseum.....	27
Rigsarkivet	28
Københavns Professionshøjskole	28
TABUKA – Landsforeningen for nuværende og tidligere anbragte	29
De Anbragtes Vilkår	29
Anvendt litteratur	31

Baggrund og formål

Et fællestræk for mennesker, som har været anbragt uden for hjemmet, er, at staten ofte har indsamlet og opbevaret store mængder af information om dem. Paradoksalt nok er et andet gennemgående træk for den samme gruppe mennesker, at mange har en meget begrænset viden om deres egen historie. Uden en familiefortælling, fotografier, karakterbøger mv. kæmper tidligere anbragte ofte med at forstå, hvem de er, hvor de kommer fra, og hvor de hører til. Nogle ved ikke, hvor de har tilbragt deres første leveår, eller hvorfor de overhovedet blev anbragt. Det har negative konsekvenser, ikke kun for den enkelte, men også for deres ægtefæller, børn og børnebørn.¹ Det er afgørende for alle mennesker at have en sammenhængende livshistorie, der forbinder fortiden med nutiden. Den kan bringe orden i vores liv og gøre os i stand til at forstå vores egne erfaringer, og hvem vi er som mennesker.² I denne sammenhæng har erfaringer vist, at de bevarede børnesagsakter³ kan rumme et enormt positivt potentiale og bl.a. hjælpe tidligere anbragte til at konstruere en stærkere identitetsfølelse, og give dem en forståelse af, hvordan de er blevet til dem, de er.⁴ Som det indledende citat illustrerer, kan adgangen til børnesagsakterne dog også aktivere følelser som sorg, ensomhed, vrede og kontroltab. Og i nogle tilfælde "(...) serve to further marginalize individuals who have already been traumatized by the care system."⁵ Dette skyldes både de konkrete oplysninger og ordlyden i børnesagsakterne. Det vidner om, at det ikke bare er vigtigt at få adgang til sin egen historie, det er også vigtigt, hvordan man får det, ligesom det er vigtigt, hvordan der skrives om børn i børnesager.

Flere internationale forskere argumenterer for, at der derfor bør tilbydes en særlig udvidet form for "støttet adgang til børnesagsakterne" (supported release), der rækker ud over arkivernes traditionelle forpligtigelser. Det betyder bl.a. hjælp til selve opsporingen af sagsakterne (der kan

¹ Murphy, John (2010).

² Swain, Schurlee & Nell Musgrove (2012); Sköld, Johanna & Åse Jensen (2015)

³ En børnesag indeholder typisk alle de sagsakter, som er udarbejdet i forbindelse med et konkret barn; bekymringskrivelser og underretninger om barnet, dokumenter, der redegør for hvorfor barnet skal anbringes og for valg af anbringelsessted, notater og statusrapporter fra tiden, mens barnet er anbragt, undersøgelser af forældrenes omsorgskompetencer og af barnets egne forhold, psykologiske undersøgelser, tilsynsrapporter samt notater i forbindelse med møder med barnet og dets forældre. Børnesagen kan således give et indblik i dele af det, der skete i barndommen.

⁴ Pugh, Gillian (1999); Goddard, Jim. Julia Feast & Derek Kirton (2005).

⁵ MacNeil, Heather, Wendy Duff, Alicia Dotivalla & Karolina Zuchniak (2007), s. 9

befinde sig flere steder, herunder i Rigsarkivet, kommuner, private institutioner m.m.), læsningen og tiden der følger efter. Målet med denne form for udvidet ”støttet adgang til børnesagsakterne” er grundlæggende at styrke de positive potentialer ved at finde og læse sine sagsakter, og minimere de negative.⁶

Vi tror, at det særligt målrettede format for støttet adgang i Danmark, *Retten til sin egen historie*, vil være en betydningsbærende del af en særlig dansk model, som både vil imødekomme de centrale behov, som mange anbragte og tidligere anbragte har, og som samfundet generelt vil kunne drage store fordele af i kvalificering af fremtidig praksis indenfor feltet.

Retten til sin egen historie handler grundlæggende om at undersøge, hvordan vi som samfund kan tilbyde anbragte og tidligere anbragte en udvidet ”støttet adgang til børnesagsakterne”.⁷ Det vil vi gøre ved at tage udgangspunkt i en række behov, som tidligere anbragte selv giver udtryk for.⁸ Her har vi i vores praksis og forskning identificeret fire centrale behov, der bør imødekommes:

1. *Information om adgang til egne personoplysninger og hjælp til opsporing af de bevarede børnesagsakter.*
2. *Støtte til læsning og bearbejdning af indholdet.*
3. *Muligheden for at dele sin historie og skabe modfortællinger.*
4. *Styrke fremtidens kommunale dokumentations- og sagsaktsudleveringspraksis*

For at kunne imødekomme disse fire behov, tager projektet afsæt i forskellige fagkompetencer, samarbejdspartnere og ikke mindst personer med reelle erfaringer fra anbringelsesområdet. *Retten til sin egen historie* er derfor et bredt funderet samarbejdsprojekt mellem *Danmarks Forsorgsmuseum* (DFM), *Rigsarkivet* (RA), *TABUKA – Landsforeningen for nuværende og tidligere anbragte*, *Københavns Professionshøjskole* (KP), samt *De Anbragtes Vilkår* (DAV). Alle har vi det

⁶ Murray, Suellen (2017); Gillian Pugh (1999).

⁷ Projektets primære målgruppe består af tidligere anbragte inden for børne- og ungeforsorgen, primært i alderen 15+. Vi har desuden en ambition om, at modellen på sigt skal kunne bringes i spil inden for andre forsgsgrene, såsom psykiatrien, kriminalforsorgen, åndssvage- og særfor sorgen.

⁸ Rytter, Maria (2010); Kragh, Jesper Vaczy, Stine Grønbæk Jensen & Jacob Knage Rasmussen (2015); Nielsen, H. Ege-lund (2018); Jensen, Stine Grønbæk (2019); Chynoweth, Adele. Bernadette, Lynch. Klaus Petersen & Sarah Smed (red) (2020). Rasmussen, Jacob Knage (2021).

tilfælles, at vi på forskellige måder arbejder med anbringelsernes afledte konsekvenser og ønsker at gøre en positiv forskel for de mennesker, som har valgt at søge efter svar og afklaring i de bevarede børnesagsakter.⁹ Rigsarkivet deltager med særligt henblik på at støtte borgerne i at få identificeret det arkiv, hvor de sager, der handler om deres anbringelse, ligger, og at klæde borgerne på til mødet med sagsakterne.

De bærende værdier i samarbejdet omkring *Retten til sin egen historie* er engagement, medbestemmelse, demokratisering, vidensdeling, tydelig kommunikation, samt inddragelsen af tidligere anbragtes egne erfaringer og viden. Vi er metodisk inspireret af aktionsforskningens idé om, at vi er nødt til at engagere os aktivt i det felt, vi ønsker at undersøge, og at vores engagement kan være en katalysator for forandring.

Projektet trækker på internationale erfaringer fra netværket *Access To Records Network*, der i 2016 blev etableret af Suellen Murray fra *RMIT University* i Australien.¹⁰ Netværket har en særlig interesse i at drøfte og dele erfaringer med "supported release" og såkaldt "Good practice" i forhold til at hjælpe og støtte tidligere anbragte i forsøget på at finde, eller i udleveringen af deres journal.¹¹ Den unikke samarbejdskonstellation gør det muligt for os både at pege bagud i historien, ind i nutiden og ud i fremtiden samt drage nytte af internationale erfaringer indenfor feltet.

Idégrundlaget bag *Retten til sin egen historie* er blevet modnet siden *Godhavnsrapporten*¹² i 2010, der for alvor satte tidligere anbragte på den politiske og socialhistoriske dagsorden. Idéen fik dog ekstra næring i kølvandet på den nye tilføjelse til arkivloven (egen acces-bestemmelsen), der trådte i kraft d. 1. januar 2021, samt regeringens udspil "Børnene først". Tilføjelsen til arkivloven betyder bl.a., at borgerne nu har ret til at få udleveret oplysninger om sig selv fra alle offentlige arkiver. Behovet for en udvidet "støttet adgang til børnesagsakterne" er derfor mere aktuel end nogensinde før, da revisionen af arkivloven har ført en bølge af henvendelser til især Rigsarkivet med sig. I regeringsudspillet "Børnene først" er en central ambition at styrke inddragelsen af

⁹ Her trækker vi teoretisk på kommunikationsteoretikeren W. Barnett Pearce, og hans begreb om sagsakternes "efterliv". Det vil sige en opmærksomhed på den indvirkning, børnesagsakterne kan have på de involverede parter, længe efter selve konstruktionen. Se: Pearce, W. Barnett (2007).

¹⁰ Murray, Suellen (2015); Murray, Suellen (2017)

¹¹ Danmarks Forsorgsmuseum har været medlem af netværket siden 2016. Murray, Suellen (2017), s. 187.

¹² Rytter, Maria (2010).

anbragte børn og øge deres rettigheder. Det fremgår desuden, at *"al stigmatiserende sprogbrug skal luges ud af loven. Så børn aldrig får det indtryk, at de er et problem, der skal løses"* (Social- og Ældreministeriet 2021:22). Hvis det skal sikres, at anbragte og tidligere anbragte ikke oplever, at det er dem, der er problemet, eller udsættes for stigmatiserende sprogbrug, må man også forholde sig til den skriftlige dokumentation i børnesager, som børn konfronteres med under anbringelsen og efter anbringelsens ophør, hvis de søger aktindsigt.

Med *Retten til sin egen historie* ønsker vi at gøre en konkret forskel for alle tidligere og nuværende anbragte, der har brug for en udvidet "støttet adgang til børnesagerne".

Projektets målgruppe

Projektets målgruppe er således både nuværende og tidligere anbragte i alle aldre, som har brug for støtte fra faserne hvor de overvejer at søge aktindsigt, mens de søger efter deres sagsakter og efter de har fået udleveret sagsakterne. Børn kan i princippet søge aktindsigt i deres egen sag fra de fylder 12 år¹³; de fleste er dog minimum 15 år, og mange er en del ældre, når de gør det.

Søger man aktindsigt, mens man stadig er anbragt, befinder sagsakterne sig typisk hos den kommune, der har stået for anbringelsen. Kommuner har siden 1996 skullet bevare alle frivillige og tvangsmæssige anbringelser uden for hjemmet, og fra 2004 blev det udvidet til, at kommunerne også skulle bevare alle andre former for børnesager (dvs. også sager hvor der ikke er sket anbringelse). Kommunerne har pligt til at opbevare børnesagerne, indtil der sker aflevering til kommunens modtagende arkiv, som enten er Rigsarkivet eller kommunens eget kommunale stadsarkiv (§ 7-arkiv).¹⁴ Dette betyder, at unge, der søger aktindsigt, ofte vil kunne få udleveret deres sagsakter direkte fra kommunen. For mennesker, der søger aktindsigt flere år efter anbringelsens ophør, vil opsporingen af sagsakterne typisk gå gennem arkiver (Rigsarkivet eller stadsarkiver).¹⁵ For

¹³ <https://tilsynmedanbragteboern.kk.dk/artikel/naar-du-er-fyldt-12-aar-har-du-flere-rettigheder>

¹⁴ Det har imidlertid ikke altid været sådan. Frem til 1981 måtte kommunerne kassere børnesager, når de var 20 år gamle. I perioden fra 1981 til 1996 blev 20 % af alle sager bevaret. Først fra 1996 blev det et lovkrav, at alle anbringelsessager skulle bevares https://www.sa.dk/wp-content/uploads/2018/12/B%C3%B8rnesager_faktaark_december2018.pdf

¹⁵ For sager på papir er der ikke afleveringspligt til arkiv, fordi sagerne ikke er omfattet af GDPR. Derfor står mange papirbaserede børnesager fortsat ude på rådhusene, men mange børnesager er også blevet afleveret til arkiv. De digitale børnesager i kommunens it-systemer er derimod omfattet af GDPR. Det betyder, at børnesagerne skal slettes, når kommunen ikke længere har retlig eller administrativ brug for sagerne. F.eks. 5 eller 10 år efter sidste kontakt.

at sikre, at både anbragte og tidligere anbragte uanset alder får den hjælp og støtte, de har behov for, skal der i projektet tages højde for, at vejen til opsporingen af sagsakterne er forskellig alt efter hvornår man var anbragt og hvor mange år efter anbringelsens afslutning, man søger.

Fire centrale behov

Retten til sin egen historie er forankret på *Danmarks Forsorgsmuseum* (projektejer og ledelse) og består af otte delprojekter, der på forskellige måder imødekommer de fire centrale behov. Ansvar for hvert delprojekt er placeret hos én eller flere af samarbejdspartnerne.

Tilsammen udgør de grundstenene for en særlig dansk model for udvidet ”Støttet adgang til børnesagsakterne”.

Første behov. Information om adgang til egne personoplysninger og hjælp til opsporing af de bevarede sagsakter

»Jeg ved ikke hvordan jeg skal gribe det an. Jeg er løbet træt i det. Jeg har brug for al den hjælp jeg kan få. Lov at I vil hjælpe mig med at finde mine papirer?«

(Tidligere anbragt. Interviewet i forbindelse med *Anbragt i historien*, 2014).

Som tidligere anbragt kan det være vanskeligt at danne sig et overblik over sine forskellige anbringelser, de mange bevarede sagsakter og ens egne rettigheder: Hvor gammel skal jeg være, før jeg kan søge? Er det en god idé at gøre det? Hvor var jeg anbragt? Hvad har jeg ret til at se? Hvor skal jeg søge? Hvordan gør jeg? Har man held til at opspore materialet, opstår nye spørgsmål: Hvorfor er alt ikke blevet bevaret? Hvem skabte dokumenterne og hvorfor? Har jeg også ret til at læse mine forældres sagsakter? For at imødekomme disse behov, og for at forbedre nuværende og fremtidig praksis med at udlevere børnesagsakter til tidligere anbragte, præsenterer vi fire forskellige delprojekter: ”Information om rettigheder og mulighed for støtte”, ”Det sociale Danmarkskort”, ”Udvidet arkivvejledning” samt ”Netværk af frivillige hjælpere”.

Men inden der foretages sletning, skal kommunen aflevere en arkivkopi (”arkiveringsversion”) af sagerne til kommunens modtagende arkiv. Det betyder, at digitale børnesager nu afleveres ca. hvert 5. år til arkiv.

Delprojekt 1. Information om rettigheder og mulighed for støtte (KP)

Mange anbragte og tidligere anbragte kender til muligheden for at få indsigt i journalsager m.m. vedr. deres anbringelse, men de er ofte i tvivl om, hvorvidt det er en god idé at gøre det og hvordan de skal gøre det. Brugerorganisationerne DAV og TABUKA, DFM, RA, samt kommuner i hele landet oplever derfor at få mange henvendelser fra anbragte og tidligere anbragte, der spørger ind til deres rettigheder og muligheder. Mange er på tværs af alder bekymrede for, hvordan det vil være at læse sagsakterne, da de fra andre tidligere anbragte og medieomtale har hørt, at det kan være svær læsning. Flere tidligere anbragte beretter om, at de har søgt aktindsigt, men efterfølgende har sagsakterne liggende i skabe eller under sengen uden at turde læse dem. De er bl.a. bekymrede for, at læsningen kan blive traumatiserende, samt rippe op i fortiden og det måske belastede forhold til kommunen.¹⁶

De yngste i målgruppen (12-23-årige) identificerer vi som en særligt sårbar målgruppe. De befinder sig i en ofte vanskelig overgang fra anbringelse til en selvstændig voksentilværelse, hvor de udover at skulle finde vej i forhold til uddannelse, bolig, økonomi mm. også er i gang med at skabe deres egen identitet. Nogle anvender sagsakterne som et led i denne proces. Læsningen af sagsakterne kan imidlertid få store konsekvenser, når de tidligere anbragte læser hvad pædagoger, plejeforældre og andre har skrevet om dem, og i nogle tilfælde føre til brud i relationer til omsorgspersoner fra anbringelsessteder eller i familien og netværket (ibid.). Dette er særligt problematisk for unge tidligere anbragte, som i forvejen ofte har et skrøbeligt personligt netværk og få voksne at trække på. Det er derfor vigtigt, at særligt de yngste i projektets målgruppe har mulighed for at søge råd og vejledning, inden de søger aktindsigt.

Delprojektet omhandler dels de anbragte og tidligere anbragtes specifikke rettigheder og muligheder, dels også de mere følelsesmæssige aspekter og mulige konsekvenser af at søge aktindsigt. I projektet skal der derfor udarbejdes fire tematiske podcasts,¹⁷ hvor andre tidligere anbragte i forskellige aldersgrupper fortæller om deres erfaringer med at søge adgang til egne

¹⁶ Larsen, Mette: under udarbejdelse

¹⁷ I radiomontagen og den bearbejdede dokumentariske, narrative podcast kan vi zoome ind på et enkelt menneske og gennem den nære, personlige fortælling berøre større fællesmenneskelige temaer. Vi kan ved hjælp af dokumentariske, litterære og auditive greb skabe komplekse menneskelige fortællinger.

personoplysninger, samt cases, råd og anbefalinger formidlet på projektets digitale formidlingsplatform (se under "Projektledelse, fællesaktiviteter og formidling"), "Det sociale Danmarkskort" og hos interesserede kommuner. Derigennem klædes tidligere anbragte på til at træffe den indledende beslutning om, hvorvidt de skal søge aktindsigt, og hvordan de skal gå videre derfra, hvis de beslutter at gøre det.

Delprojektet er forankret hos KP, og udarbejdes i tæt samarbejde med RA og TABUKA.

Ressourcer

½ årsværk til KP

Produktion af fire tematiske podcast: 50.000 kr.

Delprojekt 2: "Det sociale Danmarkskort" (RA)

En af udfordringerne for såvel sagsbehandlere som tidligere anbragte er at få identificeret den eller de institutioner inden for børne- og ungeforsorgen samt evt. særforsorgen, som en person har været anbragt på. Med "Det sociale Danmarkskort" vil både borgere, sagsbehandlere, forskere o.a. få hurtig og nem kortbaseret adgang til viden om eksisterende institutioner i perioden ca. 1945-2007, herunder ikke mindst, hvor institutionens arkivalier befinder sig:

- Egen access-sagsbehandleren og sagsbehandlere i f.eks. kommunerne skal således kunne bruge sitet som en ressource i arbejdet med at finde frem til borgerens sag – her er samlet al tilgængelig viden om institutioner inden for børne-/unge- og særforsorgen og om, hvor deres arkivalier er placeret nu om dage.
- Borgeren skal kunne bruge sitet til selv at undersøge, hvilken institution(-er) han/hun kan have været anbragt på – sådan at ansøgningen om egen-access kvalificeres bedre på forhånd. Dette gælder både i forhold til at finde frem til den relevante institution og i forhold til, hvilken arkivinstitution borgeren skal henvende sig til.
- Forskere, der arbejder med sociale institutioner inden for såvel samfundsvidenskab som historie, skal f.eks. kunne bruge sitet til at lokalisere relevante arkivalier eller identificere bestemte typer af institutioner.

Der er således tale om et digitalt Danmarkskort, som både skal være en ressource for tidligere

anbragte (folk, der søger om egen-access), RAs (og andre arkivers) sagsbehandlere, andre kulturinstitutioner og forskere. Siden skal også indeholde link til projektets øvrige delprojekter. Der skal udarbejdes en løsning (svarende til Rigsarkivets digitale danmarkskort *Folk i Fortiden*), der samler og formidler viden om alle kendte sociale institutioner inden for børne-/unge- og særforsorgen. Hver institution markeres på kortet med en pin, hvor den har ligget/ligger. Ved mouse-over vises en popup med en række basale oplysninger om institutionen, og ved klik på pin'en føres brugeren ind på en side, hvor alle de oplysninger, vi har samlet om institutionen, vises. Det kan for eksempel være navn, adresse, start- og slutår, institutionstype, kommune og amt, status (privat/offentlig), arkivets placering og en generel beskrivelse (som i fx Daisys kommentarfelt).¹⁸ Her kan eventuelt også vises et foto af institutionen. I sidens venstre sidebar findes dels en tidslinje, dels en række variabler. Her kan brugeren vælge, hvilken periode og hvilke typer af institutioner vedkommende er interesseret i, og dermed få indskrænket antallet af pins, der vises på kortet.

Der skal også være en søgeside, hvor brugeren kan søge og få en liste over institutioner, der matcher søgekriterierne. Det kan eksempelvis være nyttigt, hvis en borger kender navnet på en institution, men ikke ved, hvor den lå, hvis en borger ønsker at skimme en liste over alle institutioner i et bestemt område, eller hvis man har brug for en liste over alle institutioner, hvis arkivalier ligger i Rigsarkivet.

Arbejdet med at opbygge kortet forankres i Rigsarkivet (DATA-enheden), hvor kompetencerne i forhold til at konstruere kortet ligger.

I en eventuel version 2.0 kan man overveje at inddrage brugerne som informationsleverandører om de enkelte institutioner. Fremadrettet vil RA ligeledes undersøge muligheden for at tilføje andre typer af institutioner, f.eks. inden for Kriminalforsorgen og Psykiatrien. Sitet vil blive en integreret del af *Rigsarkivets* hjemmeside, hvilket er med til at sikre den fremadrettede drift og synlighed. Sitet driftes som udgangspunkt i 5 år, hvorefter sitets relevans revurderes.

Det sociale Danmarkskort kan principielt hjælpe alle tidligere anbragte til at lokalisere eventuelle

¹⁸ Daisy er Rigsarkivets online-registratur.

sagsakter. For at sætte behovet i perspektiv kan det nævnes, at en mindre stikprøve i de adgangsanmodninger, som Rigsarkivet indtil videre har modtaget efter egen access-bestemmelsens ikrafttræden ved nytår, viser, at ca. 1.000 af dem vedrører anbringelser/børnehjem.

Ressourcer

2 årsværk til Rigsarkivet til produktion og koordinering
700.000 til ekstern leverandør

Delprojekt 3: "Udvidet arkivvejledning" (RA)

Erfaringerne fra de øvrige delprojekter skal anvendes i udarbejdelsen af en række vejledningsprodukter, der skal understøtte mødet mellem de tidligere anbragte og Rigsarkivet.

Vejledningerne skal bestå af:

- a. Infograf(er) der viser, hvor der kan ligge sager om borgeren i arkiverne (fra lokalt til centralt niveau), samt typen af dokumenter. Infografernes formål er at kvalificere anmodninger om adgang til sagsakterne.
- b. Vejledninger i fremfindning af sagerne til internt og eksternt (forsknings-) brug (primært rettet mod arkivernes ansatte) og beskrivelser af den kontekst, som sagerne er blevet til i, med henblik på en øget forståelse af sagsakternes form og indhold.
- c. Film 1: Introduktionsfilmen "Hjælp os med at hjælpe dig", der skal klæde borgerne og deres eventuelle støttepersoner på i ansøgningsprocessen ifht. relevante oplysninger, der kan bidrage til at identificere de relevante sag(er).
- d. Film 2: Mødet med papir-journalsagen, der skal klæde borgerne på til at møde sagsakterne om deres anbringelse – herunder hvad de kan opleve, at sagerne indeholder og (ikke mindst) ikke indeholder af oplysninger. Filmen skal ses som et forventningsafstemningsprodukt, hvor der undervejs klippes til tidligere anbragtes møde med sagsakterne såvel som til historiske eksperters udtalelser om journalsagernes formål og indhold i et kultur- og forvaltningshistorisk sammenhæng.

- e. Film 3: Mødet med e-journalsagen, der skal klæde borgerne på til at møde deres journalsager i *digital* form, idet nyere tids anbringelsessager findes i ESDH-systemer. Ligesom ovenfor er filmen et forventningsafstemningsprodukt, der skal informere om (digitale) sagers form og indhold – herunder hvad man kan forvente at finde af oplysninger. Undervejs vil der ligeledes blive klippet til tidligere anbragtes møde med den digitale sag såvel som til historiske eksperter, der kan sætte sagerne ind i historisk ramme.¹⁹

Formålet med vejledningerne er således både at styrke de tidligere anbragtes kendskab til, hvor de kan finde oplysninger om sig selv i arkivernes samlinger – herunder hvilke oplysninger der er nødvendige for, at sagsakterne hurtigt og præcist kan identificeres – men også at synliggøre den historiske kontekst for såvel papir- som e-journalsager: Hvad har forvaltningen typisk valgt at nedfælde, og hvilke stemmer høres (ikke) i materialet over tid? Opfyldelsen af disse formål skal gøre det nemmere for borgeren at forstå (og måske forlige sig med?) den dokumentation af hans/hendes historie, som findes i sagerne.

Delprojekt 3 kan principielt hjælpe alle tidligere anbragte i arbejdet med at lokalisere eventuelle sagsakter. Som nævnt ovenfor har en mindre stikprøve i de adgangsanmodninger, som Rigsarkivet indtil videre har modtaget efter egen access-bestemmelsens ikrafttræden ved nytår, vist, at ca. 1.000 af dem vedrører anbringelser/børnehjem.

Ressourcer

1 årsværk til Rigsarkivet.

Ekstern leverandørs produktion af film og vejledningsprodukter: 500.000 kr.

Delprojekt 4: Netværk af frivillige hjælpere (DFM)

En gennemgående udfordring for arkiver og kommuner, der arbejder med at administrere adgang til sagsakterne for tidligere anbragte, er manglen på ressourcer og tid. Den bærende idé i dette

¹⁹ Filmene vil bl.a. være tilgængelig på projektets digitale platform, samt "Det sociale Danmarkskort" (delprojekt 2).

delprojekt er derfor at skabe et netværk af frivillige hjælpere²⁰ bestående af mennesker med forskellige kompetencer og ikke mindst viljen til at hjælpe og støtte tidligere anbragte i selve opsporingen af sagsakternes placering og i den efterfølgende ansøgningsprocedure. De frivillige hjælpere kunne være tidligere anbragte med egne arkiverfaringer, pensionerede lokalhistorikere med regional viden og erfaring fra slægtsforskning, eller tidligere ansatte med erfaring fra specifikke institutioner eller anbringelsesområder. Ved at aktivere disse kræfter kan tidligere anbragte tilbydes en personlig og fleksibel hjælp, ikke blot i selve opsporingen af egne sagsakter, men også i deres søgen efter en sammenhængende slægtshistorie. Delprojektet skal derfor undersøge muligheden for at koble denne ressource med gruppen af tidligere anbragte og etablere et permanent landsdækkende netværk af frivillige hjælpere. Det vil i denne sammenhæng være afgørende at kortlægge og beskrive de praktiske og faglige udfordringer, der kan være forbundet med denne praksis, samt tage stilling til de etiske problemstillinger der måtte opstå undervejs. Hjælperens specifikke rolle tager afsæt i erfaringerne fra MIKADO,²¹ samt modellen "Mødet med journalen", der blev udviklet i forbindelse på ph.d.-afhandlingen "Hvem troede de jeg var?".²² Modellens centrale elementer, er bl.a. centreret omkring en klar og tydelig forventningsafstemning, planlægning, dialog, vidensudveksling, refleksion, anerkendelse og opfølgende kontakt.

Netværket skal som udgangspunkt opbygges omkring Århus, Odense og København og i første omgang bestå af ca. 15-30 hjælpere med forskellige kompetencer og forudsætninger. Netværket skal praktisk fungere ved, at arkiver, kommuner, interesseorganisationer, væresteder og institutioner, der vurderer, at de ikke selv er i stand til at tilbyde den påkrævede støtte, får mulighed for at rette henvendelse til DFM, der herefter aktiverer netværket og finder de relevante og mest egnede hjælpere. De frivillige hjælpere vil kunne trække på erfaringerne fra delprojekt 1-3, og netværket vil via websitet "Det sociale Danmarkskort" være synligt for alle, der på egen hånd forsøger at finde frem til deres børnesagsakter. Delprojektet vil være forankret på DFM, der også vil have det overordnede ansvar for at rekruttere, uddanne og fastholde det frivillige netværk. For at øge

²⁰ Betegnelsen "Hjælper" er inspireret af den russiske folklorist Vladimir Propp (og hans aktantmodel til analyse af folkeeventyr). Se: Propp, Vladimir (1968), s. 25-66.

²¹ Nielsen, Henrik Egelund (2018)

²² Rasmussen, Jacob Knage (2021)

kendskabet til netværket og dens potentialer, vil DFM også have ansvaret for at producere en informationsfilm, der viser, hvordan netværket fungerer, og hvad de frivillige hjælpere kan bidrage med. Filmen er bygget op omkring en række case-baserede forløb og konkrete dilemmaer. Den vil bl.a. være tilgængelig på projektets digitale formidlingsplatform, samt "Det sociale Danmarkskort" (delprojekt 2). TABUKA vil være en central partner i uddannelsen af de frivillige hjælpere og have ansvaret for en løbende supervision. De vil desuden bidrage til udarbejdelsen af informationsfilmen.

Der kan være stor forskel på, hvor lang tid de frivillige hjælpere skal bruge på at hjælpe den enkelte og hvilke behov, der skal imødeses. Det er dog helt afgørende, at der skal være både overskud og tid til at følge sagerne helt til dørs. På baggrund af tidligere erfaringer vurderer vi, at netværket af frivillige hjælpere skal kunne hjælpe ca. 100-150 tidligere anbragte pr. år. I den fulde projektperiode vil det således dreje sig om ca. 400-600 tidligere anbragte.

Ressourcer

2 årsværk til DFM.

½ årsværk til TABUKA.

Rekrutterings- og undervisningsmateriale. I alt 45.000 kr.

Informationsfilm: I alt 80.000 kr.

Andet behov. Støtte til læsning og bearbejdning af indholdet

»Og det var jo fantastisk at vide, at hvis jeg havde brug for, at vi tager hvert et stykke papir enkeltvis og lægger det ud på gulvet og laver lidt puslespil og flytter rundt på tingene og får det til at være i kronologisk orden og sådan noget..... Men det var ikke mit behov. Men det er, at du kan gøre det i et safe space, som er tilrettelagt ud fra dit personlige behov for, hvilken hastighed du kan gå ind i sagen med – og når du finder noget, som er et chok, eller noget som kan være svært at bearbejde, at der så er en terapeut, der kan sidde og snakke med dig, og så snakke med dig igen, og som kan vende det, indtil man er klar til at gå videre. Og selvfølgelig må folk godt læse deres sagsakter selv, men jeg synes, det er vigtigt at snakke om det.... For.... det kan være fucking farligt! «²³

²³ Ung kvinde, som fik hjælp af Mikado-projektet til at bearbejde indholdet af sine sagsakter citeret i Larsen, Mette. under udarbejdelse.

(Tidligere anbragt. Interviewet i forbindelse med Mikado-projektet, 2020)

Erfaringerne fra såvel Danmark som internationalt tyder på, at de fleste mennesker reagerer stærkt på at få udleveret deres sagsakter.²⁴ Flere omtaler fysiske symptomer som hjertebanken, problemer med at sove og en stor følelse af ensomhed i forbindelse med udlevering og læsning af sagsakterne. For mange vækker læsningen gamle minder om barndommens svære begivenheder og følelser af afmagt til live. Negative og stigmatiserende beskrivelser af en selv som barn kan desuden virke traumatiserende og bestyrke én i forestillingen om, at man selv var skyld i anbringelsen. Sagsakterne kan også indeholde oplysninger om ens forældre eller om de voksne omsorgspersoner på anbringelsesstederne, som kan overraske positivt eller negativt. Ydermere er erfaringerne, at det kan være svært at overskue sagsmaterialet, som kan bestå af flere tusinde sider og ofte er rodet og forvirrende at læse. Flere giver på denne baggrund udtryk for, at de har brug for professionel hjælp til at forholde sig til og bearbejde indholdet af sagsakterne.

Delprojekt 5: Støtte og samtalegrupper (TABUKA)

Dette delprojekt bygger på erfaringerne fra TABUKA-projektet "Mit liv – Min sag" og satspuljeprojektet "Mikado", hvor TABUKA hjalp tidligere anbragte med at opspore deres sagsakter, organisere og læse dem, samt ikke mindst med at bearbejde indholdet terapeutisk. Det terapeutiske arbejde, som foregik både i grupper og individuelt, tog afsæt i den grundlæggende forståelse, at børn aldrig selv kan være skyld i en anbringelse, og søgte ydermere at hjælpe de tidligere anbragte til at udvikle mere positive fortællinger om dem selv.

Der blev i projekterne taget afsæt i metoderne fra "Det dobbelte blik",²⁵ hvor stigmatiserende udtryk i sagsakterne blev vendt til konstruktive reaktioner på usunde forhold. Der blev ydermere gjort brug af den narrative tilgangs pointe om, at det er vigtigt at adskille problemer fra menneskers identitet: *"Når problemet bliver en størrelse, der er adskilt fra personen, og når*

²⁴ Pugh, Gillian (1999); Murray, Suellen (2015); Murray, Suellen (2017); Nielsen, H. Egelund (2018); Rasmussen, Jacob Knage 2021; Larsen, Mette (under udarbejdelse).

²⁵ Warming, Fjordside og Lavaud (2017)

*mennesker ikke er bundet til indsnævrende 'sandheder' om deres identitet og negative 'kendsgerninger' om deres liv, viser der sig nye muligheder for at handle og gøre noget ved problemerne i deres liv".*²⁶ Den narrative tilgang viste sig yderst relevant i arbejdet med tidligere anbragte, hvis handlemuligheder ofte er begrænset af negative og problemorienterede forståelser og fortællinger om sig selv. I det terapeutiske arbejde blev der således arbejdet med at adskille problemer fra de tidligere anbragtes identitet igennem *eksternalisering*, som indebærer et helt andet sprogbrug, en anden holdning og en anden forståelse af, hvad der skaber eller skabte personens problemer.²⁷ Gennem den narrative tilgang blev der arbejdet med identitet, nye livshistorier og nye handlemuligheder.

Erfaringerne fra såvel Mit liv – Min sag som Mikado var overordnet positive; i den afsluttende samtale med terapeuten gav størstedelen af deltagerne udtryk for at have fået stort udbytte af forløbene. Der er imidlertid behov for en systematisk og mere ekstern evaluering af forløbene, hvor deltagerne uden at være bekymrede for at såre terapeuten mere frit kan give udtryk for både, hvad der for dem havde god virkning, og hvad kan forbedres fremover. Ydermere er vi optaget af at videreudvikle metoderne med afsæt i aktiviteter og tiltag i de øvrige delprojekter; der forefindes eksempelvis i DFM alternative måder at arbejde med udleveringen af sagsakter, som ikke hidtil har været inddraget, men som forventes at kunne berige og perspektivere TABUKA's erfaringer.²⁸ Ydermere ligger der indlysende muligheder for videreudvikling af metoderne i samspillet mellem nærværende delprojekt og delprojekt 7 og 8, som handler om at skabe forandring for fremtidens praksis. I sidstnævnte delprojekter arbejdes der også med såvel den narrative tilgang som Det dobbelte blik samt med andre tiltag og metoder, der skal muliggøre, at professionelles skriftlige dokumentation om børn og familier med problemer og udfordringer af de tidligere anbragte opleves respektfuldt.

Ambitionen er således, at vi med dette delprojekt kan udvikle nye metoder til bearbejdningen af indholdet af sagsakterne, som såvel kan indgå i det, som samlet set kommer til at udgøre "den danske model" og som ydermere kan inspirere internationalt.

²⁶ White, Michael (2007), s. 43-44.

²⁷ White, Michael (2007).

²⁸ Rasmussen, Jacob Knage (2020); Rasmussen, Jacob Knage (2021).

Det anslås, at delprojektet vil kunne hjælpe ca. 300 nuværende og tidligere anbragte.

Ressourcer

2 årsværk til TABUKA:

Transportudgifter: 24.000 kr.

Forplejning til møder 6.000 kr.

Tredje behov. Dele sin historie og skabe modfortællinger

»Det blev til mine ord om mit liv, ikke samfundet der taler om mig som et økonomisk problem, sygeplejerskens opgivende snak om socialarv eller psykiaterens diagnoser. Det blev til min fortælling om min elendighed og mine drømme, min sandhed. «

(Deltager i projekt "Fra udsat til værdsæt", 2020).²⁹

En fællesnævner for den danske velfærds- og børnehjemshistorie er det generelle fokus på eksperter, politikere og på administrative overvejelser og beslutninger. Traditionel historieforskning har overvejende baseret sig på skriftlige kilder produceret af beslutningstagere, administrative medarbejdere, journalister og politikere. Betænkninger, undersøgelser og ministerielle rapporter, love, cirkulærer, avisartikler og diverse tidsskrifter er blevet brugt flittigt. Velfærdsstatens marginaliserede grupper kommer derimod sjældent eller aldrig til orde. De optræder dermed mest som statistiker; navnløse og anonyme. Erfaringer fra DFM har vist, at det kan have en enorm positiv betydning for tidligere anbragte, når de kan dele deres fortællinger med offentligheden og tage kontrol over deres egen historie.³⁰ I delprojektet "Supplerende erklæringer" ønsker vi at imødekomme tidligere anbragtes behov for at kunne træde ud af anonymiteten, dele deres fortælling og formidle nuancerende modfortællinger til systemets etablerede og rodfæstede narrativer. Ofte kan det handle om, at man i selve læsningen af sagsakterne kan opdage, at der står oplysninger om en selv, som man ikke finder korrekte og derfor ønsker at korrigere eller nuancere.

²⁹ Rasmussen, Jeppe Wichmann (2020).

³⁰ Rasmussen, Jacob Knage (2020); Rasmussen, Jeppe Wichmann (2020). Se også: <http://www.skjultedanmarkshistorier.dk/>

Tidligere projekter på DFM har vist, at sådanne tiltag både skaber øget indsigt, samt positive forandringer for de mennesker, som deltager, da de opnår indsigt i, at deres erfaringsbaserede viden har samfundsmæssig værdi og samfundsaktuel relevans. I kraft af denne indsats vil de tidligere anbragte, som måtte ønske det, kunne træde ud af rollen som statister og ind som hovedrolleindehavere i den erfaringsbårne velfærdsstatshistorie og herved konsolidere deres ret til egen historie.

Delprojekt 6: Supplerende erklæringer (DFM)

I mødet med journalsager fra kommuner, børnehjem m.m. kan tidligere anbragte opleve, at de ikke kan genkende eller er enige i, hvordan både de og deres barndom beskrives i sagsakterne. I dette projekt vil vi give mulighed for, at de tidligere anbragte selv kan komme til orde ved at udarbejde modfortællinger til sagsakterne. Vi mener af flere grunde, at denne tilgang kan være en velegnet metode til at imødekomme tidligere anbragtes behov for at kunne dele deres historie og skabe modfortællinger til systemets narrativer. Vi er bl.a. enige med den amerikanske filosofiprofessor Hilde Lindemann Nelson, når hun i værket *Damaged identities, narrative repair*,³¹ beskriver betydningen af at give udsatte og marginaliserede grupper en mulighed for at udvikle modfortællinger, der kan "[...] resist an oppressive identity and attempt to replace it with one that commands respect."³² Vi tror desuden på, at vi ved at støtte tidligere anbragtes produktion af "supplerende erklæringer" kan skabe en platform, hvor de kan udfolde deres eget erindrings- og fortolkningsarbejde på en måde, der gør dem i stand til at skabe forandring, og "genfryse" deres fortælling i en version, der giver dem "ro i sindet" ("composure").³³ Fra et historisk perspektiv kan "de supplerende erklæringer" nuancere og komplementere vores eksisterende viden, samt udfolde oversete temaer som vold, seksuelle overgreb og omsorgssvigt, der ellers kun sjældent kan spores eller dokumenteres i børneforsorgens bevarede arkivalier. Delprojektets genererede viden kan desuden være med til at kvalificere delprojekt 7 og skabe et unikt erfaringsbaseret afsæt for at

³¹ Lindemann Nelson, Hilde (2001)

³² Lindemann Nelson, Hilde (2001), s. 6

³³ Thomsen, Alistair (2006), s. 245.; Jensen, Stine Grønnebæk (2019), 223-224.

sætte fokus på fremtidens skriftlige dokumentation i børnesager.

Delprojektet udføres af DFM i samarbejde med RAs Indsamlingsenhed. DFM har det overordnede ansvar for at koordinere samarbejdet med RA og for at indsamle de ”supplerende erklæringer” fra tidligere anbragte. Museet vil også have ansvaret for at producere en informationsfilm, der skal synliggøre tilbuddet, beskrive de forskellige processer og tydeliggøre de mange historiske og emancipatoriske potentialer.³⁴ DFM vil kunne trække på tidligere erfaringer med indsamling af livshistorieinterviews og egen forskning i tidligere anbragtes erindrings- og fortolkningsarbejde.³⁵

Rigsarkivets Indsamlingsenhed vil have ansvaret for selve arkivindsamlingen og registreringen. Rigsarkivet vil modtage erklæringer/modfortællinger og sikre, at de lovgivningsmæssige forhold er på plads i forhold til overdragelse af personfølsomt materiale til arkivet. Efter aflevering vil arkivet sikre registrering, bevaring og tilgængeliggørelse af materialet.

I projektperioden regner vi med at kunne indsamle og bevare ”supplerende erklæringer” fra ca. 50 tidligere anbragte. Deltagerne forventes primært at blive rekrutteret via delprojekt 5, samt opsøgende arbejde. Når vi ikke har sat antallet større, skyldes det, at delprojektets primære opgave består af metodeudvikling og afprøvning.

Ressourcer

1 ½ årsværk til Danmarks Forsorgsmuseum

Rigsarkivet: 50.000 til sikring af digital bevaring af modfortællingerne

Informationsfilm: 80.000 kr.

Transportudgifter: 6.000 kr.

Fjerde behov. Styrke fremtidens kommunale dokumentations- og sagsaktsudleveringspraksis.

»Anette er et dovent barn. Anette er vanskelig. Anette gider ikke. Anette kan ikke... Og det står meget alene. Så der bliver ikke tilføjet- hvad betyder det at være vred? Det er bare sådan – er

³⁴ Filmen vil bl.a. være tilgængelig på projektets digitale platform, samt ”Det sociale Danmarkskort” (delprojekt 2).

³⁵ Jensen, Stine Grønbæk (2019); Rasmussen, Jacob Knage (2021)

vred. Og så kan man tolke ud af det.... Men der bliver ligesom kun sagt det: Vanskelig..... og på den måde, når man læser det, ser man kun – der bliver tegnet et meget negativt billede af et ubehageligt barn...«³⁶

(Interview med en gruppe socialrådgiverstuderende fra KP, 2020)

Som citatet ovenfor afspejler, oplever mange anbragte og tidligere anbragte i sagsakterne, udover positive beskrivelser, også at finde beskrivelser af sig selv som er problemorienterede, traumatiserende og stigmatiserende. Dette er alvorligt, fordi professionelle voksnes *skriftlige dokumenter* om børn og unge i anbringelsessager kan være med til at vedligeholde og forandre de historier, som børnene og de unge har om sig selv og deres liv.³⁷ Dette gælder også den mundtlige kommunikation under en anbringelse, men forstærkes i den skriftlige dokumentation, fordi ords betydning bliver stærkere, når de kommer på skrift og ikke længere kan modsiges.³⁸ I lyset af at sagsakter ofte anvendes af anbragte og tidligere anbragte som et led i at forstå, hvem man selv var som barn og for nogens vedkommende til at skabe en voksenidentitet, er det vigtigt, at sprogbruget i sagsakterne har en form, hvor børn og unges problemer beskrives respektfuldt, og at de mere positive fortællinger om dem også kommer frem. Dette også med henblik på at sikre, at det ikke kommer til at fremstå i sagsakterne som om det er *barnet*, der er problemet og årsagen til anbringelsen.

Der er således behov for at afdække hvordan sprogbruget i nutidens dokumentationspraksis kan imødekomme de udfordringer, som de anbragte kan opleve, når de fremadrettet får adgang til anbringelsessager. Det er naturligvis ikke altid muligt at undgå, at der i sagsakterne optræder oplysninger om og beskrivelser af børn og deres familier, som kan virke overraskende, ubehagelige og måske også traumatiserende. Det er derfor også oplagt at kigge på kommuners praksis i forhold til hvordan sagsakter udleveres til anbragte og tidligere anbragte.

³⁶ Citatet stammer fra et interview med en gruppe socialrådgiverstuderende fra KP, hvoraf Anette selv er tidligere anbragt. (Larsen, Mette; under udarbejdelse).

³⁷ Kaaber og Westmark i Holmgren, 2010:202.

³⁸ Hjerrild 2017:30.

Delprojekt 7: Fremtidens skriftlige dokumentation i børnesager (KP)

Mange socialrådgivere, pædagoger, familieplejekonsulenter, skolelærere mfl. har et ønske og en ambition om at udarbejde skriftlig dokumentation i anbringelsessager, som kan tåle at blive læst af de unge selv og deres familier, men det er alligevel ikke nogen helt nem opgave at efterleve i praksis. Ofte vil man som kommunalt ansat medarbejder være tidspresset, have flere målgrupper at forholde sig til og indholdsmæssigt stå overfor modsatrettede og til tider uforenelige hensyn. Det gælder f.eks. når man som socialrådgiver udarbejder skriftlig dokumentation til en sag, der skal op i Børne- og Ungeudvalget:

”Der sidder et par psykologer og børnesagkyndige og så sidder der nogle politikere. Man kan sige, at når jeg skriver en indstilling til dem, så har jeg lært, at man må godt bruge ord, man ikke ville bruge i sagen ellers..... Ja men man må godt skrive meget tydeligt. Og der bliver man måske så tydelig, at jeg tænker – uh ha hvis et barn skal læse det på et tidspunkt. For så er alt det blødsødne skåret væk. Altså det her, det skal de tage meget seriøst”.³⁹

Så hvordan kan professionelle i kommuner skrive om børn på måder, så ordlyden i sagsakterne ikke anretter skade, og så man samtidig tager højde for de forskellige indholdsmæssige hensyn og modtagere?

I dette delprojekt retter vi blikket mod nutidens og fremtidens udarbejdelse af børnesager. I projektet vil vi invitere tre kommuner til at arbejde med selve udformningen af den skriftlige dokumentation i børnesager. Der vil blive lagt vægt på, hvordan man som professionel med små tvist og uden at det nødvendigvis bliver mere tidskrævende, kan skrive om børn med problemer og udfordringer på måder, som opleves respektfuldt. Det vil ydermere blive afprøvet, hvordan man kan inddrage børn mere direkte i udarbejdelsen af den skriftlige dokumentation. Med inspiration fra tidligere anbragtes erfaringer med aktindsigt, vil der desuden blive arbejdet med, hvordan man kan indskrive børns kommentarer i eksempelvis statusrapporter, så det tydeligt fremgår, hvis barnet har en anden opfattelse af en begivenhed eller en anden udlægning af sin egen adfærd end den professionelle.

³⁹ Citatet stammer fra en socialrådgiver, som sidder i en kommunes anbringelsesteam (Larsen under udarbejdelse).

Det faglige fundament for dette delprojekt er fagbogen "*Blikke fra dem, du skriver om. Skriftlig dokumentation i børnesager*⁴⁰", som indeholder konkrete metoder og tiltag til, hvordan man kan skrive om børn på måder, der tilgodeser, at barnet selv også skal kunne læse teksten. Metoderne i bogen er inspireret af den antropologiske og narrative forskningstradition og er i overensstemmelse med den tilgang, der arbejdes med terapeutisk i forhold til at bearbejde indholdet af sagsakterne. Såvel i den antropologiske som narrative tilgang er der nogle helt enkle greb og forslag til, hvordan man som professionel kan tale og skrive om mennesker med problemer, som kan være hjælpsomme for professionelle, der er nødt til at beskrive børns problemer og udfordringer, og samtidig ikke ønsker, at beskrivelserne skal give anledning til vrede eller negative selvforståelser hos børnene.

Projektet vil i første omgang komme anbragte og tidligere anbragte fra de tre deltagende kommuner til gode; projektets resultater og anbefalinger skal efterfølgende spredes til andre kommuner igennem oplæg ved konferencer og workshops. På sigt vil dette delprojekt således kunne få indflydelse på, hvordan fremtidens sagsakter udarbejdes og være med til at sikre, at vi får gjort op med stigmatiserende beskrivelser af børn i børnesagsakter. Dette vil gavne alle anbragte, der søger aktindsigt i fremtiden.

Ifølge Danmarks Statistik var pr. 31.dec 2019 i alt 13.600 børn anbragt udenfor hjemmet.⁴¹

Ressourcer

2 årsværk til KP

Transportudgifter: 24.000 kr.

Forplejning til møder med kommuner: 6.000 kr.

⁴⁰ Bogen er under udarbejdelse. Dens specifikke metoder vil være klar til ibrugtagning fra efteråret 2021.

⁴¹ <https://www.statistikbanken.dk/ANBAAR12>

Delprojekt 8: Kommuners udlevering af sagsakter (KP)

"Jeg havde faktisk fået dem [sagsakterne] på e-boks, hvilket er vanvittigt, det var meget uoverskueligt, plus at mine sagsakter var på ingen måde i en orden, der gav mening. Alt var bare blevet scannet ind fra en bunke, så var der papirer fra 2010 og så fra 2014 og så fra 2011 og så noget af en mail her og så resten af mailen kom 20 sider senere, så det tog noget tid...."⁴².

Nogle tidligere anbragte beretter, som kvinden ovenfor, om at deres sagsakter, når de udleveres af kommunen, sendes til dem direkte via e-boks i én lang fil, som ikke er i kronologisk orden. Dette vanskeliggør deres arbejde med at forholde sig til hvad der står i sagsakterne. Der er imidlertid meget forskellig praksis fra kommune til kommune i forhold til om de anbragte og tidligere anbragte får udleveret sagsakterne fysisk eller om de sendes til dem direkte via e-boks, ligesom det er forskelligt om de anbragte og tidligere anbragte tilbydes en samtale med en medarbejder i forbindelse med udleveringen eller ikke.

De fleste kommuner oplever i disse år et stigende antal aktindsigtsbegæring og mange finder efterspørgslen både tidskrævende og vanskelig. Der er således behov for råd og vejledning i forhold til, hvordan kommuner skal forholde sig til aktindsigtsbegæring. I projektet skal der derfor udarbejdes elektronisk informationsmateriale til kommuner, som løbende kan opdateres. Ydermere skal der udarbejdes en pjece, som kommuner kan udlevere til anbragte og tidligere anbragte, med information om, hvad en børnesag er og indeholder, hvad man som tidligere anbragt bør vide om sagsakter, inden man læser dem, samt hvilke øvrige overvejelser man selv bør gøre sig, inden man søger aktindsigt – f.eks. at det er for nogen kan være vigtigt, at man ikke læser sine sagsakter alene. Det elektroniske informationsmateriale og pjecen skal tilsendes alle kommuner og kan dermed blive en hjælp for alle tidligere anbragte, der søger aktindsigt.

Projektet har således en del brudflader med delprojekt 3, men hvor delprojekt 3 vedrører vejledning til den målgruppe af tidligere anbragte, der skal via arkiverne for at opspore deres sagsakter, er

⁴² Citatet stammer fra en ung kvinde, som fik sine sagsakter udleveret direkte fra anbringende kommune (Larsen under udarbejdelse).

nærværende delprojekt målrettet de yngre anbragte og tidligere anbragte, hvis sagsakter stadig forefindes i kommunerne og udleveres derfra.

Ressourcer

1 årsværk til KP

Transportudgifter: 16.000

Forplejning til møder med kommuner: 2.000 kr.

Projektledelse, fællesaktiviteter og formidling

Som projektleder har DFM ansvaret for at facilitere en ligeværdig vidensudveksling mellem projektets samarbejdspartnere og sikre synergieffekten og kvaliteten af de enkelte delprojekter. Det sker bl.a. igennem afholdelse af en række fællesaktiviteter, bestående af regelmæssige møder mellem projektets samarbejdspartnere, samt en række tematiske workshops. Her drøftes de praktiske og etiske udfordringer, samt delprojekternes særlige problemstillinger og resultater. DFM har også ansvaret for formidlingen af delprojekternes resultater og for at øge kendskabet til den danske model for "støttet adgang til børnesagsakterne" i tæt samarbejde med projektets samarbejdspartnere. Det sker bl.a. gennem løbende oplæg og foredrag, en koordineret mediestrategi, reklamer, en fagfællebedømt artikel (f.eks. i "Archives and Manuscripts" eller "Archival Science"), en afsluttende konference på DFM⁴³ samt etablering af en digital formidlingsplatform. Formålet med platformen er at samle delprojekternes resultater og produkter, gøre dem synlige, og bl.a. tydeliggøre hvor og hvordan man skal henvende sig for at få udleveret sine sagsakter, hvordan man kan få hjælp til at opspore dem, samt til at bearbejde indholdet af dem.

Modellen og de løbende erfaringer vil desuden blive udfoldet i museets nye børnehjemsudstilling⁴⁴ og i to formidlingsaktiviteter på DFM, hvor omdrejningspunkterne vil være debat- og samskabelse og museumsaktivisme. Med andre ord vil museets formidlingsaktiviteter udvikles med projektets partnere og målrettes både den alment bredt interesserede offentlighed,

⁴³ Med deltagelse af relevante fagpersoner, politikere, interesseorganisationer samt tidligere anbragte og ansatte på tværs af forsorgsgrene.

⁴⁴ <https://www.tv2fyn.dk/svendborg/millionbeloeb-paa-vej-til-museum-det-er-meget-stort>

pårørende og andre tidligere anbragte og i særdeleshed faglige og socialpolitisk interesserede besøgende, for hvem formidlingsaktiviteterne vil kvalificere og nuancere deres syn på og samarbejde med tidligere anbragte.

Ressourcer

2 årsværk til Danmarks Forsorgsmuseum

Otte workshops a 3.000 kr. I alt 24.000 kr.

PR, SoMe og markedsføring. I alt 90.000 kr.

Afsluttende konference. I alt 80.000 kr.

To formidlingsaktiviteter på Danmarks Forsorgsmuseum. I alt 40.000 kr.

Opbygning og design af ny digital formidlingsplatform. I alt 85.000 kr.

Evaluering og følgeforskning

Hvilket udbytte får projektets primære målgruppe; anbragte og tidligere anbragte af projektets forskellige aktiviteter? Dette er det centrale spørgsmål, som vi igennem følgeforskning og evaluering af det samlede projekt vil belyse. Ydermere vil vi tilvejebringe viden om projektets øvrige aktørers udbytte af projektet; medarbejdere fra RA, kommuner, DFM, brugerorganisationerne DAV og TABUKA, de frivillige i netværk mm.

For at få viden om de tidligere anbragtes udbytte af projektets forskellige tiltag, er det samlede projekt bygget op omkring et stærkt udviklings- og evalueringskoncept, der tager afsæt i principperne fra **borgerdreven udvikling**. Borgerdreven udvikling er en tilgang, der er inspireret af etnografiske og antropologiske metoder⁴⁵ og indebærer, at man som grundprincip inddrager brugerne, når man tænker og udvikler noget nyt. Det gør man ud fra den antagelse, at man er nødt til at forstå brugernes perspektiv for at kunne udvikle tiltag og indsatser, som fører til positive forandringer hos brugerne. Dette kan bl.a. gøres ved hjælp af kvalitative interviews, fokusgrupper, brugerrejser⁴⁶ og deltagerobservation – metoder som muliggør, at man kan tilnærme sig en indefra-

⁴⁵ "KL – Sammenhængende servicerejser – sådan! En opstartsguide i servicedesign". April 2018

⁴⁶ En brugerrejse er en grafisk kortlægning af en brugers rejse igennem et forløb, hvor brugeren har modtaget en service – for eksempel hjælp til opsporing af sagsakter. Man tager udgangspunkt i brugerens oplevelse af forløbet og indtegner på en tidslinje forskellige begivenheder i brugerens rejse, f.eks. fra ønsket om aktindsigt opstår til sagsakterne er fundet, og den anbragte eller tidligere anbragte har forholdt sig til indholdet af dem.

forståelse af borgernes perspektiv.

Evalueringen falder i tre dele; en indledende, en midtvejs- og en afsluttende evaluering. Undervejs vil der desuden blive gennemført mindre devalueringer med nedslag i emner, som vi har brug for at videreudvikle. Der vil efter hver evaluering blive udarbejdet en rapport med resultater, udfordringer og anbefalinger. I projektets afsluttende evaluering gennemføres desuden en større spørgeskemaundersøgelse, som muliggør en kvantitativ måling af projektets resultater. Evalueringen vil besvare spørgsmål som: Hvordan oplever tidligere anbragte hjælpen til at opspore deres sagsakter fra de frivillige hjælpere? Hvem er de frivillige, hvordan oplever de at være klædt på til opgaven og hvad skal der til, for at rekruttere yderligere frivillige? Hvilke erfaringer er der blandt de tidligere anbragte med at modtage terapeutisk hjælp til bearbejdningen af indholdet af sagsakterne, og med de specifikke metoder, som anvendes i arbejdet? Hvordan er erfaringerne med at anvende Det Sociale Danmarkskort? Hvordan oplever de deltagende kommuners nye dokumentationspraksis af såvel anbragte som af de kommunale medarbejdere? Oplever brugerorganisationerne DAV og TABUKA, at projektets forskellige aktiviteter har klædt dem bedre på til at imødekomme brugernes behov for hjælp i forbindelse med spørgsmål om aktindsigt?

Ressourcer

½ årsværk til KP

Tidsplan

En detaljeret tidsplan og detailplanlægning vil blive udarbejdet i forbindelse med projektets opstart.

2022

- Opstart og detailplanlægning, herunder udarbejdelse af en implementeringsplan
- Udvikling af delmål for de enkelte projekter
- Delprojekterne igangsættes
- Indledende evaluering færdigdesignes og gennemføres

2023

- Afslutning og evaluering på delprojekter 1-2
- Midtvejsevaluering

2024

- Afslutning og evaluering på delprojekter 3, 5 og 8

2025

- Afslutning og evaluering på delprojekt 4, 6 og 7
- Artikelskrivning
- Afsluttende konference
- Afsluttende evaluering og afrapportering

Budget og årsfordeling

Se bilag 1. *Budget*.⁴⁷

Samarbejdspartnere med særlige forudsætninger

Danmarks Forsorgsmuseum

Danmarks forsorgsmuseum har mange års erfaring med at forske i og formidle børne- og ungdomsforsorgens historie. Siden 2010 har museet været engageret i flere historiske udredninger, der på forskellig vis har beskæftiget sig med velfærdsstatens skyggesider. Igennem dybdegående arkivundersøgelser og interviews med tidligere anbragte har museet oparbejdet en unik viden om betydningen af at kende sin historie, og børnesagsakternes særlige rolle for tidligere børnehjemsbørn erindrings- og fortolkningsarbejde.⁴⁸ Museet arbejder metodisk med en positiv tilgang til museumsaktivisme og inddrager konsekvent marginaliserede eller socialt udsatte grupper, som museets "Alternative eksperter".⁴⁹ Museets historiske ramme tilbyder desuden et særligt afsæt for tidligere anbragtes eget erindrings- og fortolkningsarbejde.⁵⁰ Danmarks Forsorgsmuseum modtager årligt ca. 50-75 henvendelser fra tidligere anbragte, der efterspørger en særlig hjælp og støtte i deres søgen efter børnesagsakterne. *Retten til sin egen historie* tilbyder en række konkrete redskaber, der giver museet en reel mulighed for at imødekomme og svare på disse henvendelser.

⁴⁷ Budgettet indeholder forskellige procentsatser på overhead, hvilket afspejler samarbejdspartnernes forskellige praksis på området.

⁴⁸ Jensen, Stine Grønbæk (2019); Rasmussen, Jacob Knage (2021). Forventet forsvar 29. juni 2021.

⁴⁹ Rasmussen, Jeppe Wichmann (2020). Se også: <http://www.skiultedanmarkshistorier.dk/>

⁵⁰ Jensen, Stine Grønbæk (2019)

Museet kan desuden videreformidle projektets afledte viden og derigennem bidrage til en større forståelse for denne gruppes særlig historie, vilkår og udfordringer.

Rigsarkivet

Rigsarkivet rummer i alt mere end 460.000 hyldemeter arkivalier og data fra ca. 4000 IT-systemer. Blandt disse er der store mængder af sagsakter, der omhandler tidligere anbragtes personlige historie, hvad enten dette er i form af eksempelvis kommunale anbringelsessager, klagesager til centrale myndigheder eller klientsager fra de enkelte institutioner inden for børne-/ungeforsorgen og særforsorgen. Rigsarkivet får på årlig basis tusindvis af henvendelser fra borgere, der ønsker at få adgang til sagsakter om sig selv, og bare inden for anbringelsesområdet er der i løbet af de første måneder af 2021 indkommet i omegnen af 1.000 anmodninger om såkaldt "egen access". Disse sager kan være meget tidskrævende at lokalisere i (eller for den sags skyld uden for) Rigsarkivets samlinger, og derfor vil resultaterne af dette projekt i form af Det Sociale Danmarkskort, vejledninger og introduktionsfilm medføre en væsentlig forbedring i kvaliteten af den service, som Rigsarkivet er i stand til at yde denne borgergruppe. Samtidig ser Rigsarkivet indsamlingen af modfortællingerne som en oplagt mulighed for at sikre en bred dokumentation af det danske samfund, hvilket er i overensstemmelse med Rigsarkivets strategiske mål.

Københavns Professionshøjskole

Københavns Professionshøjskole (KP) er, med mere end 20.000 studerende, en af de største videregående uddannelsesinstitutioner i Danmark. KP uddanner pædagoger, sygeplejersker, lærere, socialrådgivere, jordemødre og mange flere. Bl.a. igennem professionshøjskolernes fælles Nationale videnscenter om Udsatte Børn og Unge (NUBU), som er forankret på KP, har KP desuden betydelig erfaring i at gennemføre store forsknings-, udviklings- og evalueringsopgaver på det udsatte børneområde. KP deltager som nævnt i udarbejdelsen af fagbogen "Blikke fra dem, du skriver om – Skriftlig dokumentation i anbringelsessager". Bogen skal anvendes i uddannelsen af socialrådgiver-, lærer-, pædagogstuderende mfl. KP har i forlængelse af dette en interesse i, at også kommuner indarbejder bogens mindset og metoder, så fremtidens socialrådgivere, pædagoger, lærere mfl. kan anvende deres kompetencer til at skrive om og med børn i praksis. KP's opgaver i projektet

varetages primært af antropolog Mette Larsen, der har 13 års erfaring med vidensarbejde og opkvalificering af kommuners praksis på anbringelsesområdet. KP har ydermere både studerende, undervisere og pensionerede undervisere, der kan bistå som frivillige i arbejdet med at opspore sagsakter eller med at læse og bearbejde indholdet af dem.

TABUKA – Landsforeningen for nuværende og tidligere anbragte

TABUKA har siden 2005 arbejdet socialpolitisk på at styrke kvaliteten i arbejdet med og tilgangen til nuværende og tidligere anbragte. TABUKA skrev bogen TABUKA – Tidligere Anbragtes Bud på Kvalitet i Anbringelsen af Børn og Unge, som udkom i 2005, og det var den første bog i Danmark, hvor tidligere anbragte skrev for og med tidligere anbragte. I april 2016 påbegyndte TABUKA et et-årigt pilotprojekt, Mit liv – min sag, hvor man ville undersøge tidligere anbragtes adgang til deres sagsakter og deres følelsesmæssige reaktioner på indholdet. I juni 2016 modtog TABUKA satspuljemidler til projekt Mikado, som var et 2½-årigt projekt, hvor man arbejdede med erfaringerne fra pilotprojektet. Tidligere anbragte fik hjælp til at opspore deres sagsakter, læsning af dem og ikke mindst hjælp til at bearbejde indholdet terapeutisk.

Erfaringer fra Mikado er det direkte afsæt til bogprojektet "Blikke fra dem, du skriver om – Skriftlig dokumentation i anbringelsessager", som TABUKA er projektejer af og som også DAV medvirker til. Bogens mindset er, at sagsakter altid skal udarbejdes med et blik for, at barnet selv på et tidspunkt kan blive medlæser. Den ejes af TABUKA og forestås af antropolog Mette Larsen som privatperson i samarbejde med lektor Anne Homann Bjerregaard og jurist Ida-Marie Leth Svendsen fra KP.

De Anbragtes Vilkår

De Anbragtes Vilkår er en interesseorganisation stiftet af tidligere anbragte, der arbejder for og sammen med både nuværende og tidligere anbragte. Det er foreningens vision at være medskabere af et samfund hvor anbringelser løfter børn ud af en udsat position og giver dem mulighed for at udfolde deres fulde potentiale. Foreningen er således etableret for at styrke nuværende og tidligere anbragtes vilkår ved at sikre, at deres viden, interesser og ønsker får en tydelig plads i udviklingen af politik og praksis på anbringelsesområdet, med henblik på at udligne forskelle mellem anbragte og ikke-anbragte i Danmark. Konkret arbejder De Anbragtes Vilkår ved at indsamle det levede livs

erfaringer, systematisere den viden og videreformidle i politiske og faglige anbefalinger.

I de mange historier vi hører, fylder sagsakterne meget. Det kan både være vores frivillige der rådgiver hinanden til hvordan man tager hul på den enorme opgave, det er at modtage 800 sider i e-boks til tidligere anbragte der ringer for at høre om vi kan hjælpe med at opspore deres papirer. Som en af vores frivillige siger: "Andre har børn har et fotoalbum, jeg har en sagsakt". Som forening rådgiver vi alle vi møder til at få hjælp og støtte til at åbne deres papirer da vi ved det er sårbart og aldrig uden konsekvenser. Men vi ved også at det at få dækket hullerne i hukommelsen, at forstå historien og de voksnes handlinger, nogle gange opdage relationer og omsorg man havde glemt og uanset tage ejerskab for egen historie er betydningsfuldt og vigtigt. Vi mener derfor det her projekt er afgørende for både nuværende og tidligere anbragte.

Vores rolle i projektet er derfor i høj grad af støttende karakter. Det er simpelthen et tilbud der mangler og det er et tilbud vi opleve det som meget værdifuldt at kunne henvise vores medlemmer, frivillige og følgere til. Således er vores rolle i projektet også i høj grad at bygge bro til tilbuddet, at dele Danmarkskortet fx på vores hjemmeside og vores sociale medieplatforme. Endelig er vi med til at kvalificere projektet i workshops, følgegrupper mv.

Anvendt litteratur

- Chynoweth, Adele. Bernadette, Lynch. Klaus Petersen & Sarah Smed (red) (2020). *Museums and Social Change. Challenging the Unhelpful Museum*. 1st ed. Routledge.
- Djurhuus, Liselotte, 2013: "Skriftlighed i socialt arbejde" i Posborg, Nørrelykke og Antczak, *Socialrådgivning og socialt arbejde. En grundbog*. Hans Reitzels Forlag side 269-315.
- Goddard, Jim, Julia Feast & Derek Kirton (2005). "A childhood on paper: accessing care records under the Data Protection Act 1998". I: *Adoption & Fostering Journal*, 2005, Volume 29, Nr 3 Side 82-84.
- Hirschman, Albert Otto (1970). *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. Harvard University Press.
- Hjerrild, Margrethe (red.) (2017). *Når vi skriver om mennesker. Om dokumentation i pædagogisk arbejde*. Akademisk Forlag.
- Jelin, Elizabeth (2003). *State Repression and the Labours of Memory*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Jensen, Stine Grønbæk (2019). *At åbne skuffen. Om tidligere børnehjemsbørns transformationer af selvet og den sociale verden gennem erindringsarbejde*. Ph.d. Afhandling. Institut for historie, Syddansk Universitet & Danmarks Forsorgsmuseum.
- Kaaber og Westmark (2010): "Narrative perspektiver på skriftlige dokumenter". I *Fra terapi til pædagogik – en brugsbog i narrativ praksis*. Holmgren, Anette, red. Hans Reitzels Forlag side 198 – 221.
- Kragh, Jesper Vaczy, Stine Grønbæk Jensen & Jacob Knage Rasmussen (2015). *På kanten af velfærdsstaten. Anbragte og indlagte i dansk socialforsorg 1933-1980*. Odense. Syddansk Universitetsforlag.
- Larsen, Mette (under udarbejdelse, forventet udgivelse 2022, Akademisk Forlag) *Blikke fra dem, du skriver om. Skriftlig dokumentation i anbringelsessager*.
- Lindemann Nelson, Hilde (2001). *Damaged identities, narrative repair*. Ithaca: Cornell University Press.
- MacNeil, Heather, Wendy Duff, Alicia Dotivalla & Karolina Zuchniak (2017). "If there are no records, there is no narrative. The social justice impact of records of Scottish care-leavers". I: *Archival Science*. 18(1). Side 1-28.
- Murphy, John. (2010). "Memory, Identity and public Narrative: Composing a Life-story After Leaving Institutional Care, Victoria, 1945-83". I: *Cultural and Social History*. 7, no. 3. Side 297-314.
- Murray, Suellen (2015). *Supporting Adult Care-Leavers. International Good Practice*. Policy Press.
- Murray, Suellen (2017). *Finding lost childhood. Supporting Care-Leavers to Access Personal Records*. Palgrave Macmillan.
- Nielsen, H. Egelund (2018). *Mit liv – min sag. Tidligere anbragtes eftersøgning af deres sagsakter*.
- Pearce, W. Barnett (2007). *Kommunikation og skabelsen af sociale verdener*. Dansk psykologisk Forlag.
- Propp, Vladimir (1968). *Morphology of the folktale*. University of Texas Press. Austin.
- Pugh, Gillian (1999). *Unlocking the past: The impact of access to Barnardo's childcare records*. Gower, Aldershot.
- Rasmussen, Jacob. Knage (2020). "The act of emancipating oneself: The museum and the release of adult Care Leavers' case records". I: Chynoweth, Adele. Bernadette, Lynch. Klaus Petersen & Sarah Smed (red): *Museums and Social Change. Challenging the Unhelpful Museum*. 1st ed. Routledge. Side 163-172.

- Rasmussen, Jacob Knage (2021). "*Hvem troede de jeg var?*" Når tidligere børnehjemsbørn læser deres journal – konflikter, håndtering og potentialer. Ph.d. Afhandling. Institut for historie, Syddansk Universitet & Danmarks Forsorgsmuseum. (Forventet forsvar i medio 2021).
- Rasmussen, Jeppe Wichmann (2020). "Revealing Hidden Stories at the Danish Welfare Museum. A Collaborative history". I: Chynoweth, Adele. Bernadette, Lynch. Klaus Petersen & Sarah Smed (red): *Museums and Social Change. Challenging the Unhelpful Museum*. 1st ed. Routledge. Side 83-95.
- Rytter, Maria (2010). *Godhavnsrapporten*. Syddansk Universitetsforlag. Odense
- Sköld, Johanna & Åse Jensen (2015). "Truth-Seeking in oral Testimonies and Archives". I: Sköld, Johanna & Shurlee Swain (red): *Apologies and the legacy of abuse of children in "care", international perspectives*. Palgrave studies in the history of childhood. Palgrave Macmillan, side 159-171.
- Swain, Shurlee & Nell Musgrove (2012). "We Are the Stories We Tell about Ourselves: Child Welfare Records and the Construction of Identity among Australians Who, as Children, Experienced out-of-Home "care"". I: *Archives and Manuscripts* 40, nr. 1, side 4–14.
- Thomsen, Alistair (2006). "Anzac Memories. Putting popular theory into practice in Australia". I: Perks, Robert & Alistair Thomson (red.). *The Oral History Reader*. Routledge/Taylor & Francis Group. Side 244-254.
- Warming, Fjorside og Lavaud (2017): "*Det dobbelte blik. Se styrkerne i det særlige hos børn og unge i udsatte positioner*". Akademisk Forlag.
- Witt, Matthew T (2001). "Exit, Voice, Loyalty Revisited". I: *Public Integrity*. Summer 2011, Vol. 13 Issue 3, side 239-252.
- White, Michael (2007): "*Kort over narrative landskaber*". Hans Reitzels Forlag.